

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

Hakemli Dergi
Review of the Faculty of Divinity
Atatürk University

Yıl: 2004

Sayı: 21

Atatürk Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi - 25240/ERZURUM

Tel: 0442.2360951

Fax: 0442.2360953

e-mail: erilfak@atauni.edu.tr

KUR'AN VE SÜNNETTE AİLE BİRLİĞİNİN KORUNMASI

Okt. Dr. Ahmet GÜNEŞ*

ÖZET

Kur'an ve sünnette aile birliğinin korunması detaylı anlatılır. Kur'an'da zaman zaman ortaya çıkabilecek çeşitli ailevi problemlerin çözülebilmesi için, öncelikle eşlerin özverili olmaları istenir; ayrıca hem erkek hem de kadın aileleri sorumlu tutulur. Sünnette boşanma arışı titreten bir olay olarak tanımlanır. Hadîs mecmualarında da Peygamberimizin bazı boşanmaları önlemeye yönelik çabaları nakledilir. İslâm hukukunda ise boşanma, genel hükmü itibariyle sakınılması gereken bir olay (hazır), özel hükmü itibariyle ise en son çare olarak değerlendirilir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Aile, İslâm Hukuku.

ABSTRACT

The Preservation of the Family in Qur'an and Sunnah

The preservation of the family is explained in detail in Qur'an and Sunnah. In the Qur'an spouses are requested, firstly, to be self-sacrificing (unselfish) in order to solve family problems that may occur from time to time. In addition, both man and woman families are held responsible. In sunnah, the divorce is explained as an event shaking the Throne. In hadith books, there are explanations of our

---

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Anabilim Dalı.
(e-posta: ahgun@atauni.edu.tr)

Prophet's attempts to prevent some divorces. In Islamic Law, the divorce, in general, is understood as an event that should be avoided. In special, circumstances it is treated as the last resort.

Key Words: *Divorce, Family, Islamic Law.*

Giriş

Yeryüzünün en eski sosyal kurumlarından biri olan aile, içtimai hayatın âdeta bir minyatürüdür. Nesli devam ettirme, aile bireylerine psikolojik ve sosyal güven sağlama işlevinin yanında, kültürel değerleri gelecek nesle aktarma işini de önemli ölçüde aile üstlenir. Ailenin sosyal yapının oluşumundaki inkâr olunamaz fonksiyonları, sonuç olarak toplum ve her kademedede devletin şekillenmesinde de hissedilir.

Bu yüzden İslâm hukukunda kadın ile erkeğin birlikte yaşamasının sosyal ve hukukî çerçevesini belirleyen evlilik sözleşmesi, ayrıntılı anlatılır. Bu konuda bir çok emredici ve düzenleyici kurallar konulur. İslâm hukukunda evlilik sözleşmesi, bir yönüyle hukukî bir işlem ve akit; bir yönüyle de ibadet olarak değerlendirilir¹. Bu anlayışın tabii bir yansıması olarak evlilik ve boşanma konusu, bazı fıkıh kitaplarının ve bazı hadîs mecmûalarının tertibinde ibadet bölümünün akabinde yer alır. Ayrıca evlilik ve boşanmanın “*hukûkullâh*” arasında sayılması da, evlilik müessesesinin dinî ve sosyal boyutunu gösterir. Bu özgün durum, sosyal kontrol açısından büyük önem arz eder.

İslâm hukukunda evlilik akdi diğer akit çeşitlerinden farklı

---

¹ İbn Âbidîn, Muhammed Emîn, *Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr*, İstanbul 1984, III, 3.

değerlendirilir². İbnü'l-Arabî, diğer akitleri “*ukûdü'l-embâl*” (ticarî akitler); evlilik akdini ise, “*ukûdü'l-ebdân*” şeklinde isimlendirilmesi, bu farklılıktan kaynaklanır³. Çünkü evlilik, iki farklı kültürün birleşimidir. Taraflar ayrı ayrı yaşantıdan gelmişlerdir. Dolayısıyla yer yer eşler arasında ufak tefek tartışmaların olması bir derece kaçınılmazdır. Bunların evliliğin ilk yıllarında daha çok görülmesi de tesadüfî değildir. Çünkü bireylerin çevre, yetişme tarzı, eğitim durumları; kısacası, sosyo-kültürel yönleri farklılık gösterir. “*Dumansız baca, çekişmedik karı-koca olmaz*” diyen atalarımız, olmazsa olmaz denilen bir gerçeği ifade ederler.

Öte yandan aile krizine; fikrî anlaşmazlıklar, fizikî kusurlar, iktisadî alandaki aksamalar, kusursuz eşi realite planında bulamayarak bireylerin sukût-i hayale uğraması, evlilik öncesi maharetle saklanan kusurların evlilik sonrası ortaya çıkması veya gereksiz zıtlaşmalar gibi birçok hususlar, geçimsizlik sebebi olabilmektedir. Doğrusu, bunları önceden tam olarak tespit etmeye ve birer birer saymaya da imkân yoktur⁴.

Türkiye'deki boşanmaların en önemli nedeninin eşler arası geçimsizlik olduğu istatistik verilerinden öğrenilmektedir. Yıldan yıla bu nedenin giderek arttığını gözlemlemek ise, gerçekten üzücüdür⁵.

---

² Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1985, II, 137.

³ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Beyrut 1985, I, 425.

⁴ Bkz. Hıfzı Veldet, *İmtizacsızlık Sebebiyle Boşanmada Kusur Meşhuru*, İstanbul 1943, s. 10, 13; Belgesay, Mustafa Reşit, *Türk Kanunu Medenisi Şerhi, II Aile Hukuku*, İstanbul 1948, s. 72.

⁵ Türkiye'de boşanmaların % 85.9'u geçimsizlik, % 6.7'si terk, % 3.1'i zina, diğerleri % 4.3. Ayrıca, bu verilere göre, dul kadın nüfusu, dul erkek nüfusundan fazladır. Ancak boşanmaların ülkemizde fazla olmadığını, genel nüfus içinde % 0.1'e dahi ulaşmadığını söylemek sevindiricidir. Bkz. *Boşanma İstatistikleri 1981*, Devlet İstatistikleri Enstitüsü, Ankara 1983, s. V-VI; krş. *Boşanma İstatistikleri 1995*, Devlet İstatistikleri Enstitüsü, Ankara 1997, s. 3.

Bu verilere göre, özellikle evliliklerin ilk yıllarında boşanma oranının fazlalığı dikkat çekici ölçüdedir. Böyle olmasının nedeni, büyük bir ihtimalle, yeni evli çiftlerin henüz birbirlerinin kişiliklerini daha tam olarak tanıma imkânı bulamadan ayrılmaya yeltenmeleridir. Bu yüzden, eşler tarafından başlangıçta kolay gibi görünen bu yol hemen tercih edilmektedir. Bu aşamada, muhtemelen gelecekteki hayatlarının iyilik ve güzelliklere dönüşebileceği hiç düşünülmemektedir. Hele hele çoğu zaman, basit bahanelerle bir kaşık suda fırtınalar koparıldığı da ender karşılaşılan bir durum değildir. Bütün bunlara, karı-kocanın birbirlerinin kişiliklerine saygı göstermemeleri, başlıca neden olarak gösterilebilir. Sonuçta çiftler, tecrübesizlik ve rehbersizliklerin kurbanı olabilmektedir.

Boşanma, amacına ulaşamayan evlilik birliğinin sona ermesidir. Yalnız boşanma çoğu zaman karı-kocanın birbirlerinden ayrılmalarıyla noktalanmaz. Boşanma, geride onulmaz yaralar açan sonuçlarıyla, öncelikle karı-kocayı ve daha çok da boşanma yetimleri durumuna düşen çocukları ilgilendiren bir olaydır.

Boşanma, taraf durumunda olan aileleri ve toplumu etkileyen istenmedik bir olaydır. Zira boşanma oranıyla, toplum içinde yaygın çocuk suçluluğu, uyuşturucu maddeler iptilası vb. gibi sosyal hastalıklar arasında sıkı bir ilişkinin olduğu muhakkaktır. Bugün Türkiye’de yüz binlere varan sokak çocuklarının sayısında en büyük payı, parçalanmış ailelerin oluşturduğu ve üvey anne ya da üvey babadan kaynaklandığı biliniyor. İşte boşanma, nadiren kurtuluş ve huzuru sağlasa bile, çoğu zaman psikolojik ve sosyolojik problemleri de beraberinde getirmektedir.

Sosyal bilimler yönünden ailenin gücünü ölçebilmek için başvurulan araçlardan birisi hiç şüphesiz boşanma oranlarıdır. Bir

toplumda meydana gelen evlilikler geniş oranda, kısa zaman süreleri içinde boşanma ya da ayrılıkla sonuçlanıyorsa o toplumun güçsüz, fonksiyonunu yerine getiremeyen sakat ve hasta bir aile kurumuna sahip olduğu söylenebilir. Bir bakıma sürdürülemeyecek bir ailenin devamında gerek eşler, gerekse de toplum yönünden yarar yoktur; ama boşanmaların büyük oranda olduğu bir toplumun yapısında sakatlık bulunduğunu söylemekte de hata olmaz⁶.

Ailenin toplumla yakın ilgisinden dolayı tarihte evlenme kurumunu düzenlememiş bir devlet yoktur. Günümüz dünyasında ise, sosyal devlet ilkesini benimseyen pek çok ülkede, aile birliğinin korunmasına yönelik tedbirler, Anayasal güvenceler altında pozitif hukuk kurallarıyla belirlenmiştir. Hatta aile konusunda giderek güçlenen devlet himayesi, iç hukukun yanı sıra artık uluslararası bir nitelik arz etmektedir⁷.

Yalnız aile problemlerinin salt pozitif hukuk kurallarıyla çözülemeyeceği açıktır. Çünkü önemli olan aile mutluluğudur. Aile mutluluğu da kelimenin tam anlamıyla bir sanattır. Sanattır, çünkü aile mutluluğunun kuralı da kitabı da yoktur. Yoktur, çünkü mutluluk daha ziyade kişilerin ruh dünyasıyla ilgilidir. Yine de insanlar arası bütün ilişkilerin elbette bir etiği vardır. Bu etik insanlara belirli sorumluluklar yükler. Sorumluluk da tek yanlı değil, karşılıklıdır. Elbette herkes kendinden ve ilişkilerinden sorumludur. Toplumsal yaşamın üzerine kurulduğu düzenin temelinde de bu anlayış yatar⁸.

Biz bu makalede, yeterli gerekçeler oluşmadan meydana

---

⁶ Dönmezer, Sulhi, *Toplumbilim*, İstanbul 1994, s. 205-206.

⁷ Mumcu, Ahmet, *İnsan Hakları Kamu Özgürlükleri*, Ankara 1992, s. 5.

⁸ Çeçen, Anıl, *İnsan Hakları*, Ankara 1995, s. 31.

gelebilecek boşanmaları önlemeye yönelik dinî motifler, ahlâkî esaslar, örfî telakkiler ile bazı hukukî ilkeleri Kur'an, sünnet ve İslâm hukuku perspektifinden inceleyeceğiz. Diğer bir anlatımla, İslam'ın değerler sisteminde özel bir konuma sahip olan aile müessesesiyle ilgili normların bazı yönlerini öne çıkarmaya çalışacağız.

1. Kur'an'da Aile Birliğinin Korunması

İslâm; inanç, ibadet, ahlâkî ve hukukî vecibeleri birlikte ihtiva eden bir değerler sistemidir. Kur'an ve onun tebliğcisi Hz. Muhammed, öncelikle “*hüküm günü*” başarılı bir şekilde hesap verebilme; yani âhret şuuruyla, ahlâkî kaideleri yerleştirmeye çalışır. Kur'an'daki yasama da, kronolojik olarak davranışlarla ilgili ahlâkî kuralların tavsiyesiyle başlar, daha sonra hukukî prensipler belirtilir⁹. Kur'an, aile hayatını karşılıklı anlayış ve olgunlukla yürütülecek insanî bir müessese kabul ettiğinden bu konuda sabrı, ahlâkî olgunluğu, adaletli davranmayı, tevekkülü ve Allah'tan sakınmayı öğütler (bkz. *Nisâ*, 4/3, 19, 128; *Talâk*, 65/1).

Bilindiği gibi, diğer akitlerden farklı olarak, tamamen kendine has insanî yönleri, mahremiyetleri bulunan evlilik hadiselerine şeklî ve hukukî müdahalemiz çoğu zaman çok gecikecektir. Halbuki önemli olan, problemi doğduktan ve ortaya çıktıktan sonra çözmek değil, problemin doğmasına sebebiyet vermemek veya daha başlangıçta sıkıntıyı giderebilmektir. Bu da doğrudan doğruya, tarafların şahsiyetleriyle, ahlâkî ve insanî meziyetlerinin gelişmişlik düzeyiyle alâkalı bir meseledir. Bunun içindir ki, Kur'an ve sünnetin bu tür olaylara yaklaşım tarzı, hukukî olayın çözümlenmesinden ziyade,

---

⁹ Bkz. Joseph Schacht, *İslâm Hukukuna Giriş*, çev. Mehmet Dağ - Abdulkadir Şener, Ankara 1986, s. 22 vd.; Başgil, A. Fuat, *Esas Teşkilât Hukuku*, İstanbul, ts., s. 72.

tarafların duygularına hitap etme şeklindedir. İslâm aile hukuku alanında Kur'an ve sünnetin getirdiği hükümler de konunun salt hukukî olmaktan çok, dinî ve ahlâkî zeminini teşkil eder ve bu zemini sağlamlaştırmayı hedef alır¹⁰. Özellikle İslâm'ın değerler sisteminde aile müessesesiyle ilgili normlarda dünyevi ve uhrevi sorumluluklar öne çıkarılmaktadır. Dolayısıyla İslâm aile hukukuyla ilgili esaslarda özellikle din, ahlâk ve hukukun iç içe olduğu görülmektedir.

1.1. Kur'an'da Kadın ve Aile

Kur'an'da “*Ey iman edenler, eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır.*” (Tegâbü'n, 64/14) buyurularak, eş ve çocukların beklenmedik yer ve durumlarda kişiyi âhiret hazırlığından alıkoyabileceğine işaret edilir. Kur'an'da, Nûh (a.s.) ve Lût (a.s.) Peygamberlerin hanımları, inanmayanlar için misal olarak verilir. Bu Peygamber hanımlarının, kocalarına hainlik etmelerinden söz edilir (Tahrîm, 66/10). Bilindiği gibi, Nûh (a.s.) ve Lût (a.s.)'un hanımları, Peygamber hanımı olmak şerefine gerektirdiği iman, itaat ve kocalarına iyi davranma gibi hasletlere sahip olma yerine, bu şerefin kadriyi bilemeyerek küfre meylettiler. Hatta, toplumun ıslahı için çalışan kocalarının başarılarını kolaylaştıracak yerde onlara eziyet ettiler. Daha da ötesi, hak düşmanlarının fesatlarına yardım amaçlı işpiyonculuk yaptılar. Böyle oldukları için de, Allah'ın gazabına uğradılar ve kıyamete kadar kötü bir misal olarak hatırlanmaya müstahak oldular¹¹.

Müteakip ayette bu kötü örneğe alternatif olarak, Hz Musa'ya

---

¹⁰ Bkz. Bardakoğlu, Ali, “Aile Hukukumuzun Tarihî Gelişimi”, *Tarihî Akışı İçerisinde Türklerde Aile Yapısı Sempozyumu Bildirileri*, 17 Mayıs 1990, Kayseri, ts., s. 14-15.

¹¹ Bkz. Elmalılı, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, VII, 5130-5131.

iman eden ve bu nedenle de şehit edilen Firavun'un karısı Âsiye ile, Cebrail tarafından bir erkek çocuğu müjdesi verildiğinde, “*Ben senden Rahman'a sığınırım*” (Meryem, 19/18) ve “*Bana erkek eli değmiş değildir. Benim nasıl çocuğum olabilir?!*” (Âl-i İmrân, 3/47) diyerek irkilen İmrân kızı Meryem, inananlara örnek gösterilir (Tahrîm, 66/11). Peygamberimiz de, Meryem ile Âsiye'nin üstünlüğünü teyit eder; Hz. Hatice ve Hz. Fâtıma ile Hz. Âişe'yi de, bu hayırlı kadınlar zümresine ilâve eder¹². Dikkat çekicidir ki, Kur'an, Yusuf (a.s.)'un iffetini (Yusuf, 12/32), Şuayb (a.s.)'ın kızının yürüyüşünde bile hayâlî ve utangaç oluşunu, güzel jestler olarak ön plâna çıkarır (Kasas, 28/25). Ayrıca Kur'an'da, şeytanın hile ve tuzağı zayıf olarak tanımlanırken (Nisâ, 4/76), Yusuf (a.s.)'un dilinden, “*Sizin tuzağımız gerçekten büyüktür.*” (Yûsuf, 12/28) ifadesiyle de, bazı kadınların entrikalarına dikkat çekilir. Bu ayetlerde öncelikli anlatılan husus elbette inanç esasıdır. Fakat, Kur'an ve Peygamberimiz tarafından örnek olarak zikredilen bu kadınlardaki vasıflar, aile birliği ile ilgili olarak mümin kadınlar için önemli mesajlar içerdiği de söylenebilir. Anlaşılan odur ki, kocasına evini dar edip, kabir azabı yaşatan kadınlar da; karısına olmadık işkenceleri çektiren erkekler de hep var olagelmıştır. Kısacası, “*Kadın, erkeğini vezir de edebilir, rezil de*” ile “*Başarılı erkeklerin arkasında hep başarılı bir kadın vardır*” deyimleri de, aynı temayı vurgulayan atasözlerimizdendir.

Toplumun devamı insan neslinin devamına bağlıdır. Bu özelliğiyle aile, biyolojik ve sosyal bakımlardan neslin devamını sağlayan temel birimdir. Bu nedenle de Kur'an, insanları evliliğe teşvik eder (Nisâ, 4/3, 24; Nûr, 24/32; Mümtehine, 60/10). Evlilikle kurulan

---

¹² Bkz. Tirmîzî, Menâkıb, 62; Buhârî, Enbiyâ, 32, 46; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 70.

bu aile yuvası da, bir “*huzur ve sükûnet*” kaynağıdır (*Nahl, 16/80*). Kur’an’ın bir yerinde Âdem’in (*A’râf, 7/189*), başka bir yerde ise, bütün insanların eşinde huzur ve sükûn bulmaları aynı kavramlarla anlatılır. Bu huzur ve sükûnet bulmada tefekkür eden bir topluluk için ayet olduğu beyan edilir. Dikkat çeken bir diğer yönüyle, “*ayet*” ifadesi, ilgili ayetin hem başında hem de sonunda olmak üzere iki kez tekrar edilir (*Rûm, 30/21*).

Aile, Allah’ın merhamet ettiği (*Rum, 30/21*), oğullar, torunlar ve temiz rızıklar bahşettiği kutsal bir müessesedir (*Nahl, 16/72*). Zaten karı-koca da birbirlerinin iffet örtüsü ve koruyucusudurlar (*Bakara, 2/187*). Tesis edilen aile birliğinin sürdürülmesi konusunda Kur’an, kocaların karılarına “*sağlam bir teminat*” (*Nisâ, 4/19*) verdiğiinden bahseder. İbn Abbâs ve Mücâhid’in tefsirlerine göre, bu sağlam teminattan maksat, “*nikâh*” akdidir¹³. Allah, bu akdin korunmasına önem verir ve evlilik birliğinin devamı için bir dizi tedbir ve tavsiyelerde bulunur¹⁴.

Kur’an’ın genelde meseleleri ikili ele alışındaki karakteristik özelliği, İslâm aile hukukunda çok belirgindir. Allah, farklı ayetlerde; hatta bazen aynı ayette hem kadına hem de erkeğe hitap ederek aile birliğinin sürekliliği için her iki taraftan özverili davranmalarını ister.

1.2. Kur’an’da Erkeklerin Sorumluluğu

Birçok hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslâm hukukunda da, aile reisinin erkek olduğu genel kabul görür. Böyle olmasının sosyolojik ve psikolojik nedenleri ayrıca tartışılabilir. Ama kadın, genelde kocasının evinde şekillenir. Farkında olmadan, onun söz ve davranışlarından etkilenir. Bu özelliğiyle aile reisi olarak erkek, evde

---

¹³ İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, İstanbul 1992, II, 214.

¹⁴ Bkz. Acar, H. İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000, s. 13 vd.

daha ağır bir sorumluluk yüklenir. Kur'an, *"Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmıyorsanız, olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda bir çok hayır takdir etmiş bulunur"* (Nisâ, 4/19) buyurur. Bu ayete göre, koca, zarurî bir sebep olmaksızın boşanmaya yeltenmemelidir. Bilakis koca, söz ve sohbetlerinde tatlı olmalıdır. Kırgınlığa sebep olabilecek olaylarda sabır göstermeli ve mükâfatını Allah'tan ummalıdır. Muhtemelen, istikbalde Allah birçok hayırlar ihsan edebilir. Bu hayır, eşler arasında yeniden tazelenecek ülfet ve muhabbet şeklinde de, bu birliğin semeresi olacak hayırlı bir evlât şeklinde de tezahür edebilir. Sonuç olarak Kur'an'da eşler, - birbirlerinde ahlâkî veya fizikî birtakım kusurlar bulsalar bile- iyi geçinmeye ve boşanmamaya hep teşvik edilir¹⁵.

Kur'an, aile birliği alanında bir realiteye işaret eder ve ikinci bir merhaleden söz eder. Allah, sâliha kadınları; kocalarına itaatkâr, evinde bulunamadığı zamanlarda iffetlerini koruyan özellikleriyle zikreder. Peşinden, böylesi kadınların aksine; kocalarına karşı isyankâr davranan kadınlardan bahseder ve geçimsizlik ileri bir boyuta ulaştığında kocaya, *"Fenalık ve geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlarınıza gelince, önce kendilerine yumuşaklıkla öğüt verin. Eğer söz dinlemezlerse kendilerini yataklarda yalnız bırakın. Yine dinlemezlerse, (hafifçe) dövün. Size itaat ettikleri takdirde kendilerini incitmeye de bahane aramayın"* (Nisâ, 4/34) tavsiyesinde bulunur. Elbette bu, kocaya tanınan keyfî bir yetki değildir. Belirli şartların oluşumu zorunludur. Zaten, ayette geçen *"nüşûz"* kelimesi, bize bu konuda bir fikir vermektedir. Arapçada bu kelime daha çok isyankâr

---

¹⁵ Bkz. Ebü's-Suûd, *İrşâdü'l-Akli's-Selîm*, Kahire, ts. II, 158; Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an*, Kahire 1994, V, 104; Zemahşerî, *Keşşâf*, Beyrut 1995, I, 480; Elmalılı, II, 1320.

bir tavır takınma anlamına gelir¹⁶.

Bu aşamada ev siyaseti olarak koca, eşine öncelikle tatlı dille nasihat eder. İyilik tavsiyesinde bulunur, sorumluluklarını hatırlatır. Problemin nereden kaynaklandığını belirtir ve hal çareleri üretir. Yatağı terk etme ikinci safhadır. Üçüncü merhaleye gelince, İbnü'l-Arabî, “*Dövme şahısların hallerine göre değişir. Bazılarına az bir gönül koymuşluk kafî gelir, bazıları da ancak tediple düzelir.*”¹⁷ açıklamasını yapar. Hz. Ali, bu tertibin esas alınması, bunların da sonuçsuz kaldığı durumlarda iki hakem gönderilmesi kanaatindedir¹⁸. Dikkat çeken şey, bu yetkinin kocalara verilerek, üçüncü şahısların ve mahkemelerin aile birliğine müdahalesine hemencecik izin verilmeyişidir. Böylece, ufak tefek aile içi kırgınlıkların bir sır olarak kalması, aile mahremiyetinin zedelenmemesi amaçlanır. Ayetteki, “*Size itaat ettikleri takdirde kendilerini incitmeye bahane aramayın.*” ifadesi de, adalet, hakkaniyet ilkelerine göre davranmayan koca için, uhrevî bir “*tehdit*” mahiyetindedir¹⁹. Öncelikle, aile birliğinde önemli olan sevgidir, karşılıklı anlayıştır. Sevinç ve keder birlikte paylaşılır. Dolayısıyla bu son merhale, ev siyasetiyle ilgilidir ve istisnâî bir durumdur. Aksi takdirde, kul hakkına tecavüz nedeniyle erkek, haksızlığının uhrevî vebaline de katlanır.

1.3. Kur'an'da Kadınların Sorumluluğu

Kadın her şeyden önce annedir ve öncelikli sosyal rolü, anneliktir. İslam'ın değerler sisteminde kadınlı ilgili tüm esaslarda bu rol belirleyicidir. Kadın çocuğunun terbiyesinden de mesuldür.

---

¹⁶ İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul 1986, s. 751; Elmalılı, II, 1351.

¹⁷ İbnü'l-Arabî, I, 420-421.

¹⁸ Râzî, Fahrüddîn, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut 1990, X, 73.

¹⁹ Râzî, X, 76.

Terbiye adına çocuklara vurulan damga da, istikbale vurulan damgadır. Kısacası o, evinin direğidir. “*Yuwayı dişi kuş yapar*” sözü, bunu belirtir. Kuşkusuz, evlilik birliğinin sürdürülmesi için, kadının da fedâkarlıkta bulunacağı zamanlar olacaktır. Kadın, iyi ve kötü günde, sıhhat ve hastalıkta kocasıyla yardımlaşma ve dayanışma içerisinde olması gerektiğini unutmamalıdır. Nitekim, “*Gelin beyaz gelinliğiyle girdiği evden beyaz kefeniyle çıkar*” atasözümüz, aile birliğinin korunmasını tembih etme açısından, kadınların sorumluluğunu hatırlatır mahiyettedir.

Kur’an-ı Kerim’de, kocalarından olası bir anlayışsızlık görmeleri durumunda, kadınlardan aile birliğinin sürdürülmesi konusunda özverili olmaları istenir. “*Eğer kadın, kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ediyorsa, bir anlaşma ile aralarını düzeltmede karı koca üzerine bir günah yoktur. Sulh en hayırlı iştir. Zaten nefislerinde kıskançlık hazırlanmıştır. Eğer iyi geçinip arayı düzeltir, zulüm ve geçimsizlikten sakınırsanız, elbette Allah yapacağınız her şeyden haberdardır*” (Nisâ, 4/128) buyurarak, kadınlara anlaşmayı tercih etmeleri tavsiye edilir. Fakat, aynı ayetin son kısmında hitap, “*iltifât*” sanatıyla kocalara da tevcih edilir ve uzlaşmaz bir tavır takınmamaları hususunda, gerekli “*ikaz*” yapılır²⁰. Ayrıca belirtelim ki, kadınların kocalarına isyankâr bir tavır takınmaları büyük günahlara denk tutulur²¹.

1.4. Kur’an’da Ailelerin Sorumluluğu

Kur’an, insanların arasını düzeltmenin hayırlı bir iş olduğunu ifade eder (Nisâ, 4/114). Hatta, dargın müslümanlar arasını düzeltmeyi,

---

²⁰ Ebu’s-Suûd, II, 236.

²¹ Râzî, X, 74.

toplumsal bir görev olarak belirtir (*Hucurât, 49/10; Enfal, 8/1*). Aile hukuku sahasında da, eşlere hep uzlaşma yollarını aramalarını ve hayatın akışı içerisinde karşılaşılan meselelere sabretmelerini hep tavsiye eder. Şiddetli geçimsizliğe erkeğin (*Nisâ, 4/128*) ve kadının (*Nisâ, 4/34*) sebep olması halinde, karşılıklı ferdî fedakarlık göstermelerini ister. Fena muamele ve geçimsizliğin eşlerin her ikisinden kaynaklanması veya başlangıçta bunun bilinmemesi durumunda, karı kocanın yakın aile çevresine ve topluma da sorumluluk yükler. Eşlerin ailelerinden tecrübeli ve adil kimselerin devreye girip, eşlerin problemlerini, geçimsizlik sebeplerini gidermeye çalışarak barıştırma teşebbüsünde bulunmalarını emreder. Allah, “*Eğer karı-koca arasının açılmasından endişe ederseniz, bir hakem erkeğin ailesinden, bir hakem de kadının ailesinden kendilerine gönderin. Eşler barışmak, hakemler de barıştırmak isterlerse²², Allah aralarını uzlaştırır*” (*Nisâ, 4/35*) buyurarak, yakın çevrenin aile içi olayları yatıştırıcı etkinliğine vurgu yapar.

Bu ayete göre, şiddetli geçimsizlikten şikâyetle bulunan eşlerden herhangi biri mahkemeye müracaat ederse, hakimin karı ve kocanın ailesinden birer hakem göndermesi zorunludur²³. Aile çevresinden seçilen bu hakemler de, öncelikle aile yuvasının yıkılmaması için gayret göstermelidirler. Görev itibarıyla hakemler, geçimsizliğin esas sebeplerini ve kimden kaynaklandığını öğrenmeye çalışırlar. Karı-kocaya görev ve sorumluluklarını hatırlatıp, yuvalarının dağılmamasını tavsiye ederler. Boşanma sonrası onulmaz yaralar açabilecek olumsuz sonuçları dile getirirler. Şayet varsa, çocuklarının istikballerine olumsuz etkilerini ayrıntılı izah edip öğüt verirler.

---

²² Buradaki fâilin, hakemler veya karı-koca olduğu yorumu için, bkz. Râzî, X, 76.

²³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, İstanbul 1985, II, 81.

Sebepsiz boşanmanın hoş görülmediğini dinî, ahlâkî, vicdanî ve uhrevî yönleriyle nasihat ederler. Eğer geçimsizlik önemli bir nedene dayanmıyorsa, bu tür olayların hayatın bir cilvesi olduğunu, böylesi hallerin gelip-geçiciliğini ve belki de gelecekteki hayatlarında bunların tatlı hatıralara dönüşebileceğini hatırlatırlar.

İslâm'a özgü bir özellik, eşlerin ailelerinden seçilen bu hakemler, elbette karı-kocanın fitrat ve karakterlerini, geçimsizliğin bilinmeyen yönlerini daha iyi bileceklerdir. Akrabalık bağlarından dolayı üçüncü şahıslara nazaran, daha içten ve daha şefkatli davranacaklar, evli çiftlerin aralarını bulma ve düzeltmeye daha fazla önem vereceklerdir. Elbette karı-koca da, akrabaları olan bu hakemlerin sözlerini daha rahat kabullenebileceklerdir. Netice itibariyle hakemler bunu, aile mahremiyeti olarak kabul edip, dedikoduların yayılmasına yol açmayacaklar ve ailelerin rencide olmasına meydan vermeyeceklerdir²⁴. Çünkü İslâm, aile mahremiyetine özel önem verir. Öyle ki, hadîste, aile sırrını ifşa edenler "*Kıyamet gününde insanların en şerlisi*"²⁵ olarak tanımlanır.

1.5. Kur'an'da Boşanma Hukukunun Bazı Özellikleri

Kur'an'da ahkâm ayetleri genelde icmalîdir. Fakat miras hukuku ile aile hukuku sahasında Kur'an, tafsilatlı hükümler ihtiva eder. Kur'an'da, kadın ve aile hukukuyla ilgili olarak yüzün üzerinde ayet bulunmaktadır. Bu ayetlerin önemli bir bölümü, evlilik ve evlilik sonrasıyla ilgilidir.

Kur'an'da Câhiliye örfünde boşanma çeşitleri olarak bilinen ve uygulanan liân, îlâ, zıhâr ve talaktan bahsedilir. Liânla ilgili ayet, suç

---

²⁴ Bkz. Zemahşerî, 1, 497-498; Kurtubî, V, 181; Elmalılı, II, 1352.

²⁵ Müslim, Talâk, 13, 14.

unsurları yönüyle kazifle aynı olduğu halde sonuçları bakımından farklılık gösterir. İlâ ile ilgili hükümle, Câhiliye örfü tashih edilir. Zihârla ilgili olarak ise, Câhiliye örfü tamamen ilga edilir. Bütün bunlar, Kur'an'ın boşanma konusundaki genel felsefesini belirtir niteliktedir.

Aile hukuku ile ilgili olarak Kur'an, öncelikle kadın ve erkeğin iffet ve namuslarına karşı yapılacak isnatları şiddetle cezalandırır. Diğer hukukî muamelelerden farklı olarak sadece zina suçunun ispatı için dört görgü şahidinin tanıklığı istenir. Bu şartlarda ispat edilemeyen bir durumda, -olayın fiilen vaki olduğuna kani olsalar bile- görgü şahitleri, hukukî bakımdan ebediyen susmak zorundadırlar. Aksi takdirde kendileri suçlu duruma düşecekler ve belirtilen cezaî müeyyide, bu olayı deşifre eden kişilere uygulanacaktır. Çünkü, zina suçunun deşifre olması, fiilin vukuundan daha kötü bir etki yapmaktadır. Kazif konusunda Kur'an'da anlatılan bu hususlar, genel bir hükümdür. Fakat bu genel hükme karşılık, kendi hanımını zina ederken gören şayet bu kadının kocası ise, hüküm farklı bir statüde değerlendirilir. Çünkü aile birliği açısından üçüncü şahıslarla kocanın aynı hükme tabi olması durumunda böyle bir hükmün kocaya haksızlık olacağı açıktır. Buna göre, eşleri aleyhinde zina ithamında bulunup da dört görgü şahidiyle ispat edemeyecek kocalar için ayette, karısının suçunu kabul etmemesi ve kocasının da ithamında ısrar etmesi hâlinde, liândan sonra mahkeme kararıyla boşanacakları; fakat koca aleyhine kazif cezası uygulanmayacağı belirtilmiştir. Bu farklı iki ayrı hükümde, suç unsurları yönüyle aynı nitelikler söz konusudur. Fakat ceza hukuku bakımından, aynı konuda

üçüncü şahıslarla koca, hüküm bakımından farklılık arz etmektedir²⁶.

Îlâ, sözlük anlamıyla yemin etmektir. İslâm hukuk terimi olarak ise, kocanın karısına dört ay veya daha fazla süreyle yaklaşmayacağına yemin etmesini ifade eder. Câhiliye örfüne göre boşanmayla paralel hükümleri söz konusudur. Kur'an, bu uygulamayı dört ay süreyle sınırlandırır (*Bakara*, 2/226). Şayet dört ay içerisinde dönerse, boşanma meydana gelmez. Fakat dört ay içerisinde dönülmezse, İslâm hukukunda “*talâk-ı müeccel*” olarak değerlendirilir²⁷. Zihâr ise, Câhiliye Araplarında çok yaygın bir boşanma türüdür. İslâm hukuk terminolojisinde zihâr, mecazî bir anlamla, kocanın karısını kendisine ebedî haram olan bir mahremine benzetmesidir²⁸.

Burada konumuz açısından zihârla ilgili olarak, Mücadele suresi ilk ayetlerinin nazil olmasına vesile olan olay, aile birliğinin sürdürülmesi açısından mesaj yüklüdür. Rivayete göre, Havle bt. Sa'lebe'nin kocası Evs b. Sâmî ihtiyarlar ve biraz da hassaslaşır. Bir gün hanımıyla bir tartışma esnasında öfkelenip; “*Sen bana anamın sırtı gibisin*” deyiverir. Fakat çok geçmeden, kocası yaptığına pişman olur. Hanımını kendine çağırır. Fakat kadın ihtiyatlı davranır ve Allah Resulüne olanları anlatmasını kocasından ister. Kocasını, ben utanırım soramam, der. Kadın “*Öyleyse ben sorarım*” diyerek Peygamberimizin huzuruna gelir ve önüne diz çöker. Olanları ve

---

²⁶ Bkz. Aktan, Hamza, “Ticaret Hukukunun Yeni Bazı Problemleri Üzerine İslâm Hukuku Açısından Bir Değerlendirme”, *1. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Konya 1997, s. 210.

²⁷ Terim anlamıyla İslâm hukukunda îlâ, kocasının karısına dört ay süreyle yaklaşmayacağına yemin etmesini ifade eder. Bkz. Bakara, 2/226; Merginânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi'*, İstanbul 1986, II, 11.

²⁸ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut 1986, III, 229.

kocasından karşılaştığı kötülükleri gözyaşlarıyla Peygamberimize anlatmaya başlar. Peygamberimiz, *“Ya Havle, kocan hem amcan oğlu, hem de yaşlı bir kişi. Allah’tan kork!”* diyerek sözünü keser ve öfkesini yatıştırmaya çalışır. Havle, *“Ya Resulallah, Evs benimle evlendiğinde ben genç idim. Fakat yaşım ilerledi, birçok evlâtları oldu, şimdi ise beni anası gibi kıldı ve beni kimsesiz bırakıverdi”* diyerek sözüne kaldığı yerden devam eder. Câhiliye örfüne göre koca karısına bu sözü, boşama amaçlı söylerdi; hanımı da ona haram olurdu ve bir daha onunla evlenemezdi. İslâm’da ise, ilk kez böyle bir hadise meydana geliyordu. Dolayısıyla da Resulullah, *“Bu konuda bir şeyle emir olunmadım. Görüşüm, haram olmuşsun”* buyurarak, toplumdaki yerleşik genel örf ve adet hükmünü esas alır. Kadın, kocasından ötürü, *“Vallahi boşama zikretmedi”* diyerek ruhsat talebinde bulunur. Peygamberimiz tekrar *“Haram olmuşsun”* buyurur. Kadın ruhsat talebini yineler. Fakat sonuç alamayınca, bu defa da hâlini Allah’a arz eder. Kadın hane-i saadette, *“Allah’ım, yalnızlığımı, kimsesizliğimi ve bana zor gelecek olan ayrılmamın acısını sana arz ederim. Küçük çocuklarım var. Onları kocama bıraksam, zayi olacaklar. Yanıma alsam, aç kalacaklar. Allah’ım, sana arz ederim. Allah’ım, Peygamberine bir vahiy indir”* diyerek, yaşlı gözlerle başını semaya yöneltir. Havle, henüz hane-i saadetten ayrılmadan hemen Kur’an ayetleri nazil olur. Bu vahiyden sonra Peygamberimiz, *“Ya Havle, müjdeler olsun!”* buyurur ve *“Kocası hakkında seninle tartışan ve halini Allah’a arz eden kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir. İçinizden zıhâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan*

söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır” (Mücâdile, 58/1-2) meâlindeki yeni nazil olan ayetleri okur²⁹. Câhiliye döneminde talâkın en şiddetlisi olarak uygulanan zihâr, artık bundan böyle, Kur’anî tabirle “çirkin ve asılsız bir sözden”den ibarettir. İlgili ayetlerle Câhiliye örfü ilga edilir. Ancak böyle bir söz söyleme bir suç kabul edilir ve fert psikolojisi açısından, kefareti verilene dek, “muvakkat haram” hükmü getirilir.

Kur’an’da, erkeğin manevî bir bağla bağlandığı karısını üç defa boşama hakkı vardır. Câhiliye’de sınırsız olan boşama sayısını Allah, üç talakla sınırlandırmıştır. “Boşanma iki defadır”(Bakara, 2/229) ayeti, prosedür itibariyle boşanmaların tek celsede sonuçlandırılmamasını ifade eder³⁰. İslâm hukukçuları, kitap ve sünnette iki veya üç talak bir anda söyleyip, boşanmaların tek celsede vuku bulmasının nehyedildiği hususunda tereddüt etmezler. Hatta bu konuda, selefın ittifak ettiğini naklelerler³¹. Dolayısıyla prosedür itibariyle İslâm hukukunda boşanmanın, her ay bir boşanma olmak üzere en az üç aylık bir sürece yayılması güzel (*hasen*); üç ay aralıklarla dokuz aylık bir sürece yayılması ise daha da güzel (*ahsen*) olarak değerlendirilir. Dahası bu süreç içerisinde zevci ilişkide bulunulmamalıdır. Tam aksine ilgili zaman şartlarına riayet edilmeyen boşanmalar, İslâm hukukunda “bid’at” olarak isimlendirilir. Zaten, hayız halinde boşamanın haram olduğunu bildiren ayet (*Talak*, 65/1), boşanma zamanı itibariyle bir kısıtlama mahiyetindedir.

İslâm, birinci veya ikinci boşama hakkı kullanılmış olsa bile, pişmanlık süresi özelliğine sahip, birinci veya ikinci boşamadan sonra,

---

²⁹ Bkz. İbn Kesîr, VIII, 60-67; Elmalılı, VII, 4775-4776.

³⁰ İbnü’l-Arabî, I, 190; Zemahşerî, I, 269.

³¹ Cassâs, II, 78.

kocaya “ric’at” (karısına geri dönebilme) hakkı tanır. Bu konuda, İbn Teymiyye’nin nakline göre, Ahmed b. Hanbel, “*Dikkatle inceledim, Kur’an’daki boşamayla ilgili ayetlerin tamamı, ric’î talâktır (cayılabilir boşanma)*” tespitini yapar³².

Kur’an’da, “*Kocaları bu arada barışmak isterlerse, karılarını geri almakta daha çok hak sahibidirler*” (*Bakara, 2/228*) buyrulur. Hatta Kur’an, birinci veya ikinci boşanma sonrası kadınların bekleme sürelerinin (iddet) sona ermesi hâlinde, koca karısına geri dönmek isterse, mani olunmamasını ister (*Bakara, 2/232*). Zaten, boşanmış kadının iddet süresince kocasının evinde kalması hem hakkı, hem de sorumluluğudur. Dahası, yaklaşık bu üç aylık müddet içerisinde, kocanın karısına geri döndüğünü belirten sözlü ifadesi veya geri döndüğüne işaret eden fiilî davranışıyla bile, aile birliği –nikah bakımından öncesinden farksız bir özellikte- yeniden kurulabilmektedir. Eğer, birinci veya ikinci boşanma, -bazı kinaî lafızlarda olduğu gibi- bâin talakla (ayırıcı boşanma) gerçekleşmişse, evliliğin devamı kararında kadının irade beyanına müracaat esastır. Bununla, kadının mağduriyetinin giderilmesi hedeflenir. Çünkü kadın, evliliği sürdürmede veya sona erdirmede özgürdür. Şayet kadının hür iradesi, evliliğin devamı yönünde tecelli ederse, tekrar bir mehir belirlenerek yeni bir nikah akdi gerekir³³. Birinci hatta ikinci boşanmadan sonra, aile birliğinin yeniden tesis edilebilmesi belki de İslâm boşanma hukukunun en ayrıcalıklı yönüdür.

Bu aşamalardan sonra da sonuç alınamamış ve ayrılık tek çözüm hâline gelmişse, İslâm, eşleri birlikteliğe mahkum etmez. Zaten, üç

---

³² İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, Riyad 1386/1967, XXXII, 293.

³³ Mevsilî, Abdullâh b. Mahmûd, *el-İhtiyâr li- Ta’lîli’l-Muhtâr*, İstanbul 1980, III, 147.

ayrı boşama tecrübesi, şartlarda bir değişme olmadığı sürece, bu aile birliğinin yürütülemeyeceğine delil olarak yeterli görülür³⁴. Buna göre boşanma, kronikleşen geçimsizliklerde başvurulabilecek en son çare görünümündedir. Zaten, ahenksiz ailelerin birliktelikleri zorla devam ettirerek, erkeğin de kadının da boşandıktan sonra tekrar evlenip yeni ve daha iyi bir hayat kurmaları ihtimaline engel olmak, mantıkî temelden yoksundur. Diğer bir anlatımla, fiilen birbirinden ayrılmış eşleri, hukuken bir saymak içtimaî bakımdan faydalı değildir, belki de zararlıdır. Bu açıdan, Alman hukukçusu ve mütefekkeri Kohler, pek haklı olarak, “*Geçinmelerine imkân olmayan karı-koca arasındaki evlilik, sadece bir azap ve işkence kaynağı olarak kalmaz, ruhî tekamüle bir mani teşkil edebilir ve büyük istidatları bir hiç menzilesine indirebilir*” demektedir³⁵. Bu özelliğiyle boşanma, bazı hâllerde “*rahmet*”³⁶ olarak da nitelenebilir. Yalnız bu rahmet ifadesinin boşanmanın genel hükmüne göre değil, özel hükmüne göre olduğunu da kaydedelim.

Her şeye rağmen önü alınamamış, karı-koca birbirinden tamamen ayrılmış ve dün birlikte tüttürdükleri aile ocağı bugün bütün bütün sönmüşse, “*Her kim Allah’tan korkarsa, ona bir çıkış yolu yaratır ve onu ummadığı yerden rızıklandırır. Kim Allah’a güvenirse, bilsin ki Allah ona kâfidir*” (Talâk, 65/2-3) ve “*Eğer karı koca boşanarak birbirlerinden ayrılırlarsa, Allah her birini kendi kudretiyle, muhtaç duruma düşmekten korur. Allah’ın ihsanı geniştir*” (Nisâ, 4/130) ifadeleriyle, boşanmış çiftler, neticeye razı olmaları ve

---

³⁴ Aktan, Hamza, *İslâm Aile Hukukunda Boşanma ve Yorumu*, Erzurum 1982, s. 14.

³⁵ Hıfzı Veldet, s.11.

³⁶ İbnü'l-Hümâm, *Kemâlüddîn, Fethu'l-Kadîr*, Beyrut, ts., III, 326.

karamsarlığa düşmemeleri hususunda “teselli” de edilir³⁷.

Bu hükümlere ek olarak Kur’an’da, “Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa, ondan sonra kadın bir başka erkekle evlenmedikçe onu alması kendisine helâl olmaz” (Bakara, 2/230) buyurularak, erkeğin aynı kadınla tekrar evlenebilmesi için hem fiilî olarak başka bir erkekle evlenip boşanmış olması hem de kadının hür iradesi şart koşulur. Böylece de boşanmanın geri dönüşü olmayan bir olay olduğu vurgulanır ve tarafların kıskançlık damarlarına dokunulur.

Kur’an’da, boşanmayla ilgili hükümlerden sonra bunların Allah’ın koyduğu yasalar olduğu belirtilir ve bu yasaların bozulmaması, bu sınırların aşılmaması emredilir. Bu yasalara aykırı hareket eden kişiler de, “zâlim” olarak tavsif edilir (bkz. Bakara, 2/229; Talâk, 65/1). Yine boşanmayla ilgili ayetlerde, “marûf”, “ihsân” ve “cemîl” sözcüklerinin kullanılmasıyla da, ayrılma esnasında söz düelloları, birbirlerinin kusurlarını deşifre etmeleri, hatta olası karşılıklı iftiralar engellenerek, boşanmaların medenî bir şekilde sonuçlanması istenir (bkz. Bakara, 2/229, 231; Ahzâb, 33/28, 49; Talâk, 65/2). Ayrıca, ayrılma sonrası mehir ve nafakanın haricinde kadına ayrı bir meblağın (mut’a) verilmesi gerekmektedir. Bu bedelin manevî bir tazminat veya boşanan kadınının yarasını sarmaya yönelik bir gönül alma mahiyetinde olduğu söylenebilir.

2. Hadîslerde Aile Birliğinin Korunması

Hz. Peygamber, bazı sembollerle kadın ruhuna ve psikolojisine dikkat çeker. Bir yolculuk esnasında, develeri sürmekle görevli olan Enceşe’ye, develeri âheste sürmesini hatırlatırken, ezvâc-ı tâhirâtı

---

³⁷ Cassâs, III, 271.

“kristal kâselere”³⁸ benzeterek, kadınların nâzenin oluşlarına ve onlara ölçülü davranılması gereğine işaret eder. O (a.s.), “Kadın eğe kemiğinden yaratılmıştır. Her zaman memnun olacağınız tarzda hareket edemez. İsterseniz, bu vaziyetlerinden dahi istifade edebilirsiniz. Tam arzunıza göre doğrultmak isterseniz, onu kırarsınız. Onun kırılması da boşanmasıdır”³⁹ buyurur. Bu hadîsteki kadının eğe kemiğinden yaratılması, elbette anatomik bir bilgi değildir. Belki daha doğru bir ihtimalle, ifade mecazî olup, ölçüsüz bir düzeltmeye gidilince boşanmaya vesile olunabileceği hususu anlatılmaktadır. Zaten hadîsin, “Kadınlara hayır tavsiye edin” ifadesiyle başlaması ve “onun kırılması, boşanmasıdır” ifadesiyle de sona ermesi, hükmün menâtinin “terbiye ve ev siyaseti” olduğunu gösterir⁴⁰.

Hz. Peygamber, “Allah’ım, ben iki zayıfın hakkını günah sayarım; yetim ve kadın.”⁴¹ buyurur. Yine “Kadın haklarına riayet konusunda Allah’tan sakının. Onları Allah’ın emaneti olarak aldınız. Onlarla birlikte yaşama hakkını, Allah’ın emri ve müsaadesiyle elde ettiniz”⁴² ifadesiyle, evliliğin kudsiyetine işaret eder. “Hayırlı olanınız hanımlarına iyi davranmanızdır”⁴³ sözleriyle, genel tavsiyede bulunur. İyi geçinmede önemli esaslardan olan hoşgörülü olma, kusur aramama ve güzel huyların görmezlikten gelinmemesini ikaz mahiyetinde ise, “Bir kimse hanımına kin tutmasın. Onda hoşlanmadığı huylar bulsa

---

³⁸ Buhârî, Edeb, 90; Müslim, Fedâil, 70-72.

³⁹ Müslim, Rada’, 59.

⁴⁰ Bkz. Bigi(yef), Musa Carullah, *Uzun Günlerde Oruç*, nşr. Yusuf Uralgiray, Ankara 1975, s. 48-53; Şahin, M. Abdulfettâh, *Asrın Getirdiği Tereddütler*, İzmir 1991, II, 154-162; krş. *Kitâb-ı Mukaddes*, Tekvîn, Bâb, 2/22-24.

⁴¹ İbn Mâce, Edeb, 6.

⁴² Ebû Davûd, Menâsik, 56.

⁴³ Tirmîzî, Rada’, 11.

bile, memnun olacağı huyları da vardır”⁴⁴ buyurur.

Hadîslerde, “*sempatik, sevecen ve doğurgan olan*”⁴⁵ ve “*Kocası kendisine baktığında onu mesrûr eden, emrettiğinde itaat eden, uzak kaldığında iffetini koruyan*”⁴⁶ kadın zikredilir. Peygamberimiz (a.s.), “*Kadın dört şeyden dolayı nikâhlanır; malı, soyu, güzelliği ve dini. Sen dindarı olanı tercih et ki, hayatın bereketlensin*”⁴⁷ buyurarak, evliliğin mutluluk ilkesini beyan eder. Hz. Peygamber, dünya nimetlerinin en hayırlısının “*sâliha kadın*”⁴⁸ olduğunu ifade ederken, Kur’an da sâliha kadını, itaatkâr ve iffetli sıfatlarıyla anlatır (*Nisâ, 4/34*).

Hadîslerde, kadının kocasına bağlılığı ve itaat etmesi üzerinde titizlikle durulur. Hz. Peygamber, “*İnsanın insana secde etmesi caiz olsaydı, kadının kocasına secde etmesini emrederdim*”⁴⁹ buyurur. Başka bir varyantta, “*Muhammed’in canını elinde tutan Allah’a yemin ederim ki, kadın kocasının hakkını yerine getirmedikçe, Rabbinin hakkını yerine getirmiş sayılmaz*”⁵⁰ ilâvesi yer alır. Kocasından memnun olarak ölen kadının da cennete gireceği müjdelendir⁵¹.

Peygamberimiz, cehenneme girmeye sebep olan bazı huylara işaret eder. Bu huylar arasında, kadının kocasına nankörlük etmesini, dilinden bedduanın eksik olmamasını ve ihsan bilmezliği de zikreder. Hatta, bu iyilik bilmezliğe, “*Eğer, kadınlardan birine bir ömür boyu*

---

⁴⁴ Müslim, Rada’, 61.

⁴⁵ Ebû Davûd, Nikâh, 3; Nesâî, Nikâh, 11.

⁴⁶ İbn Mâce, Nikâh, 5.

⁴⁷ Ebû Davûd, Nikâh, 2.

⁴⁸ Müslim, Rada’, 64.

⁴⁹ Ebû Davûd, Nikâh, 40.

⁵⁰ İbn Mâce, Nikâh, 4.

⁵¹ Tirmîzî, Rada’, 10; İbn Mâce, Nikâh, 4.

iyilik yapsan, sonra da senden hoşlarına gitmeyen az bir şey görseler, senden hiç bir şey görmedim, derler”⁵² ifadeleriyle, açıklık getirir. Böylesi huylardan dolayı Hz. Peygamber, kadınlara kefarete olarak sadaka vermelerini ve çokça istiğfarda bulunmalarını öğütler⁵³.

Kur’an’da, Peygamberimizin hanesiyle ilgili bazı olaylar anlatılır. Bunlardan birisi de îlâ hadisesidir. Rivayete göre, bir defasında, ihtimal Peygamberimizin bazı hanımları, belki biraz daha müreffeh bir hayat isterler. Bu isteğe muhatap olan Peygamberimiz ise, bütün hanımlarına gönül koyar ve bir ay uzlete çekilir. Bu konuda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’e tek cümle söyler: “*Bunlar benden, elimde olmayan şeyler istiyorlar.*”⁵⁴ Çok geçmeden, bu hususta ayet nazil olur. “*Ey Peygamber! Eşlerine söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah’ı, Peygamberini ve ahiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükafat hazırlamıştır.*” (Ahzâb, 33/28-29) buyurularak, Allah Resulüne bizzat Cenab-ı Hak tarafından hanımlarının serbest olduklarını bildirmesi ifade edilir (Ahzâb, 33/28). Hitap kipiyle, daha hayırlı hanımlar ihsan edilebileceği de belirtilir (Tahrîm, 66/5).

İlgili ayetlerin nazil olması üzerine Peygamberimiz, önce Hz. Âişe’den başlayarak ilâhî emrin gereğini yapar. Dünya hayatını ya da âhiret yurdunu tercih hususunda serbest olduğunu bildirir. Anne babasına danışıp konuşmadan acele karar vermemesini de tavsiye eder. Böyle bir teklife Hz. Âişe’nin tereddütsüz cevabı ise, “*Bunun*

---

⁵² Buhârî, İmân, 21.

⁵³ Müslim, İmân, 132.

⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, III, 328.

hakkında mı anne-babama danışacağım? Vallâhi ben, Allah'ı, Resulullah'ı ve ahireti tercih ediyorum” olur. Diğer hanımları da farklı davranmazlar, aynı teklife aynı ifadelerle karşılık verirler ve irade imtihanlarını başarıyla kazanırlar. Çünkü onlar, Allah Resulü'nden ayrı kalmayı ölümden beter bir musibet kabul ederler. Sonuç olarak, meşhur îlâ hadisesinde hanımlarının bu tercihlerine, Peygamberimizin de çok sevindiği görülür⁵⁵.

Başka bir ayette, hanımlarından ayrılmayı veya onlarla birlikte kalmayı tercih hakkı Peygamberimize de verilir. Peygamberimiz de hanımlarından ayrılmamayı yeğler. Bu karşılıklı olarak birbirlerinden ayrılmamayı tercih etmeleri üzerine Allah da, *“Böyle yapman onların mutlu olmalarına, üzülmemelerine ve hepsinin senin verdiklerine razı olmalarına daha uygundur. Allah kalplerinizde olanı bilir. Allah hakkıyla bilendir, halimdir. Bundan sonra artık başka kadınlarla evlenmen, -elinin altında bulunan cariyeler hariç- güzellikleri hoşuna gitse bile, bunların yerine başka hanımlar alman sana helâl değildir. Allah her şeyi gözetir”* (Ahzâb, 33/51-52) buyurarak, hem ilgili olayın bu şekilde sonuçlanması övülür, hem de müminlerin anneleri olan bu hanımlar, Allah tarafından iltifat görür. Zaten, *“Ey Peygamber! Eşlerinin rızasını gözeterek Allah'ın sana helal kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun?”* (Tahrîm, 66/1) itibından, Hz. Peygamberin hanımlarının rızasını gözetme ve gönüllerini hoşnut etme hususundaki hassasiyetini de anlayabiliriz.

Yine, Peygamberimizin aile hayatıyla ilgili iki olay rivayet edilir. Hz. Peygamberin kendisini boşama endişesini sezen Hz. Sevde'nin, âhirette Hz. Peygambere eş olma şerefini kaçırmama

---

⁵⁵ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'an, 5; Müslim, Talâk, 30-35.

uğruna, katlanamayacağı fedakarlık yoktur⁵⁶. Hz. Hafsa'nın, züht ve takvasını hatırlatarak Cebrail'in Peygamberimize söylediği, “*O senin cennetteki eşindir*”⁵⁷ ifadesi de, nikah akdinin ilahî irtibatını ve kayd-ı hayatla sınırlı kalmayıp ebedîlik boyutunu bildirir.

Doğrusu, Hz. Peygamberin, yoğun tebliğ mesaisi arasında hanımlarına fazla bir vakit ayırdığı söylenemez. Bu hanımlar dünyalık varlıkları itibariyle de, küçücük birer odacıkla yetinmekteydiler. Ama, bu bahtiyar kadınların dünyevî varlıkları olmasa da, mutluydular, huzurluydular... Zira, Hz. Peygamber aile hayatında onların kalplerinin sevgilisi, akıllarının muallimi ve ruhlarının da terbiyecisi olmuştu. Ayrıca onlar, diğer kadınlardan farklıydılar (*Ahzab, 33/32*). Çünkü onlar, Peygamber hanesinde oturuyorlar ve onun nikahı altında bulunuyorlardı.

Öte yandan, Hz. Peygamberin, Hz. Hatice ile Hz. Âişe haricindeki bütün evliliklerinin, içtimaî bir kısım zaruretlere dayandığı tarihi bir vakıdır. Bununla beraber, risaleti kendisini insanî kimliğinden tamamen soyutlamadığı da bir gerçektir. Kanaatimizce, mezkûr olayların bu şekilde değerlendirilmesi gerekir.

2.1. Hadîslerde Boşanmanın Yerilmesi

Hz. Peygamberin, erkeklerin kadınlar hakkında hayırhâh olmalarını ve eşlerin birbirlerine karşı yükümlülük ve sorumluluklarını ifade eden hadîsleri, azımsanamayacak sayıdadır. Geçerli mazeret olmadan meydana gelen boşanmaların tasvip edilmediğini ve sevimsiz olduğunu ifade eden bir grup hadîsler de

---

⁵⁶ Bkz. Abdurrezzâk b. Hemmâm, *Musannef*, Beyrut 1972, VI, 239.

⁵⁷ Heysemî, Nürüddîn, *Mecmeu'z-Zevâid*, Beyrut 1967, IX, 244; Bkz. Ebû Davûd, Talâk, 38; İbn Mâce, Talâk, 1.

bilhassa dikkate şâyândır. Bu anlamda O (a.s.), “Allah’a helâllerin en sevimsizi talâktır”⁵⁸, “Her hangi bir kadın gereksiz yere kocasından boşanmayı isterse, cennetin kokusu ona haram olur”⁵⁹ ve “Allah, zevk için sık sık kadın değiştiren erkekleri ve zevk için sık sık koca değiştiren kadınları sevmez”⁶⁰ buyurur ve boşanmaların uhrevî mesuliyetini hatırlatır.

Ayrıca, hadîste iki kişinin arasını bulmaya vesile olmak, sadaka olarak nitelenir ve sosyal bir görev olarak vurgulanır⁶¹. Buna ek olarak hadîslerde, bazı istisnâî özel durumlarda, sınırlı ve sayılı ölçüde yalan söylemeye cevaz verilir. Bunlar arasında, karı koca arasını düzeltmek için söylenebilecek yalanın da olması, meselenin önemini belirtir⁶². Peygamberimiz, “Evleniniz, fakat (kurduğunuz aile yuvalarını) boşanmakla yıkmayınız. Zira ondan Arş-ı İlâhî titrer”⁶³ buyurarak, boşanmanın ilâhî boyutunu haber verir.

Kur’an, Hz. Süleyman zamanında karı-koca arasını ayıran fesat şebekelerinden bahseder (*Bakara*, 2/102). Peygamberimiz de, aile birliğinin sürdürülmesinde psikolojik bir etken olarak şu vak’ayı ibret için nakleder; “İblis arşını suyun üzerine kurar, sonra çetelerini gönderir. Bunlardan rütbece en yakın (itibarı en büyük) olanı, fitnesi en büyük olanıdır. Biri gelip, şunu şunu yaptım, der. İblis ise, anlatılanları dinledikten sonra, “Hiç bir şey yapmamışsın” karşılığını verir ve yapılanları küçümser. Sonra, bir başkası daha gelir ve “Karısıyla aralarını açıncaya kadar peşlerini bırakmadım” diyerek,

---

⁵⁸ Ebû Davûd, Talâk, 3; İbn Mâce, Talâk, 1.

⁵⁹ Ebû Davûd, Talâk, 18; Ahmed b. Hanbel, V, 277.

⁶⁰ Muttakî, Alâüddîn Ali, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut, ts. IX, 662.

⁶¹ Buhârî, Sulh, 11.

⁶² Ahmed b. Hanbel, VI, 403, 404.

⁶³ Muttakî, IX, 661.

yaptıklarını anlatır. Bunun üzerine iblis, onun makamını yükseltir ve “*Sen ne harikasın!*”⁶⁴ diyerek becerisini kutlar.

2.2. Bazı Boşanma Olaylarında Peygamberimizin Tavrı

Hız. Peygamber’in, sahabeler arasında aile birliğinin devamını temin maksadıyla, devreye girerek çeşitli boşanma olaylarındaki arabuluculuk teşebbüslerini ve usulsüz boşanmalardan dolayı olumsuz tavırlarını farklı rivayetlerden öğreniyoruz.

Örneğin; Zeyd ile Zeyneb’in evliliği.. Doğrusu, Peygamberimiz Zeyd ile Zeyneb’in evliliklerine bizzat kendisi vesile olur. Zeyneb, ilk önce bu teklife sıcak bakmaz. Fakat Peygamberimizin talebini de kıramaz. Belki de Peygamberimiz bu ısrarıyla asil bir kadınla azat olmuş bir erkeğin evliliğini yadırgayan Câhiliye adetini yıkararak, hukukî bakımdan insanların tarak dişleri gibi eşit olduklarını yerleştirmek istemişti. Ama evlilik bir gönül işiydi ve gönül de ferman dinlemeyecekti. Sonuçta, geçinemeyecekleri artık her hâllerinden belliydi. Zeyd, evliliklerinden yaklaşık bir yıl kadar sonra boşanma düşüncesiyle Peygamberimize danışmaya gelir⁶⁵. Aile düzenlerinin bozulmasını hiç istemeyen Peygamberimiz ise, Zeyd’e, “*Eşini yanında tut. Allah’tan kork!*”⁶⁶ (*Ahzâb, 33/37*) şeklindeki Kur’an’da ebedîleşen tavsiyesiyle, hanımını boşamamasında ısrarcı olur. Fakat, ilâhî murat farklı tecelli eder.

Yine, hanımı sâliha bir kadın olduğu hâlde⁶⁷, boşama düşüncesiyle kendisine danışmaya gelen Ebû Eyyûb’a, “*Ey Ebû*

---

⁶⁴ Müslim, Sıfatü’l-Münâfikîn, 67.

⁶⁵ Bkz. İbn Kesîr, VI, 417 vd.

⁶⁶ Tirmizî, Tefsîru’s-Sûre (34), 15.

⁶⁷ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye fi Garîbi’l-Hadîs ve’l-Eser*, Beyrut, ts., 1, 455.

Eyyûb, Ümmü Eyyûb'u boşaman büyük bir günahtır"⁶⁸ buyurarak, boşanmasını bir haksızlık ve uhrevî mesuliyeti olan bir olay olarak vasıflandırır.

Diğer bir olay da şudur: Berîre, Hz. Aişe tarafından hürriyetine kavuşturulmuş bir kadındır. Hürriyetine kavuşmasıyla da, kocasından ayrılma (muhayyerlik) hakkını kazanır. Kocasını Muğîs'i sevemediği için, ayrılma kararındadır. Kocasını ise, ayrılmayı hiç istemez ve bir türlü kabullenemez. Muğîs, göz yaşlarıyla Peygamberimizin huzuruna gelir, olanları anlatır. Dramatik bir olay yaşanır. Peygamberimiz, Berîre'ye, "*Allah'tan kork! O, senin eşin ve çocuğunun babası*" diyerek, kocasına geri dönmesini öğütler. Berîre ise, dinî duygusu ve saygısı gereği, Peygamberimize bu taleplerinin, emir olup olmadığını sorar. Arabulucu olarak söylediğini öğrenince de, "*İhtiyacım yok*"⁶⁹, yapamam diyerek, hukukun kendine tanıdığı haktan istifade eder.

Hadîs mecmualarında İbn Ömer'in hanımını boşaması detaylı anlatılır. Hz. Ömer, oğlu Abdullah'ın hanımını hayız halinde boşadığını Peygamberimize haber verince, haram olan bir boşanma çeşidinin vuku bulmasından dolayı Peygamberimiz sitem eder⁷⁰. Bir diğer usulsüz boşanma olayında, karısını boşamış, sonra geri dönmüş ve akabinde tekrar boşamış bir kişinin durumu karşısında, "*Bazı kişiler, niçin Allah'ın hükümlerini alaya alıyorlar?!*"⁷¹ diyerek, ağır ve sert bir dil kullanır. Bir defasında da, bir anda üç talâkla karısını boşayan bir kimsenin durumu kendilerine haber verildiğinde celâllî bir şekilde kalkarak, "*Ben aranızda olduğum halde, Allah'ın kitabı alaya*

---

⁶⁸ Ebû Davûd, *el-Merâsil*, Beyrut 1988, s. 197.

⁶⁹ Buhârî, Talâk, 16; Ebû Davûd, Talâk, 18.

⁷⁰ Ebû Davûd, Talâk, 4.

⁷¹ İbn Mâce, Talâk, 1.

mi alınıyor?!” sözleriyle, aynı sitemini yineler. Bu esnada bir sahabenin, “Ya Resulallah, onu öldüreyim mi?”⁷² diyerek müsaade istemesi, Peygamberimizin psikolojik durumunu daha da belirginleştirir.

Sonuç

Katolik Kilise hukukunda, “Allah’ın birleştirdiğini insan ayırmazın.”⁷³ ifadesine göre, evliliğin ilâhî irade ile tahakkuk etmiş bir bağ olduğu, bu nedenle de kul iradesinin bu bağı çözemeyeceği genel bir prensiptir. Diğer bir anlatımla, evliliğin adem-i zevali esastır ve evliliğin ancak ölümle sona erebileceği kabul edilir. Fakat, teoride evlenmelerin bozulamayacağı kuralı, pratikte ütöpik bir görüşten ileriye de gidememiştir.

İslâm hukukunda ise, geçici evlilikler (mut’a ve hülle gibi) bâtıldır, hükümsüzdür⁷⁴. Yani evlilik akdi, sürekli bir akittir. Bu durum, akdin tabiatının gereğidir. Fakat, evlilik akdinde süreklilik şart olmakla birlikte, bu süreklilik sonsuzluk anlamında da değildir. Boşanmayı menetmek veya hiç olmayacak şartlara bağlamak suretiyle, beraber yaşamayı düşünmeyenleri zorla bir arada tutmak, çözüm olmamıştır. Ama keyfî boşamaların, çoğu kez boşayan için bir pişmanlık, boşanan için bir haksızlık ve aile fertleri için de hayat boyu bir huzursuzluk kaynağı olduğu görülmektedir. Buna göre boşanma hastalıklı bir uzva karşı cerrahî bir müdahale ise, evliliğin, aklî-mantıkî bir çizgide cereyan etmesi ve sağlam şartlara bağlanması hijyenik bir hassasiyettir. Onun için boşanmakla aileyi yıkmadan

---

⁷² Nesâî, Talâk, 6.

⁷³ *Kitab-ı Mukaddes*, Markos, Bab 10/9.

⁷⁴ Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi’l-Kitâb*, Beyrut 1985, III, 20.

önce, eşler arası uyumda titiz davranılmalı ve gelecekte bu uyumu temin edecek şartlardan da, asla taviz verilmemelidir. Hele hele kız ve erkek çocukların dinî eğitimi ve sosyal bir vâkıa olarak evlilikte maddî-manevî denklik (küfüv), göz ardı edilemeyecek sosyo-hukukî esaslar arasında kabul edilebilir. Kızların annelik rolüne özendirilmesi, erkeklerin de aile ve sorumluluk bilincine hazırlanması özel önem arz eder⁷⁵.

Kur'an ve sünnette hemen her yerde aile birliğinin korunması hedeflenir. Ancak eşlere, çekilmez evlilikten dolayı dünyayı cehenneme çevirmemek için boşanmanın da bir müessese olarak tanındığı görülür. Yine de aile parçalanmasını engellemek için özellikle bir takım refleks şeklindeki ani-düşünmeden sergilenen davranışların önlenmesi, bu davranışların zararını asgarîye indirmek için telâfi edici ya da telâfisi imkânsız durumlara yol açılmaması için bazı şekli prosedür şart koşulur. Şahit, iddet, talâkın sayısı, hakemlik müessesesi, iddet esnasında evden çıkmama ve nafaka gibi hususlar şekli prosedürün örneklerini oluşturur.

Her ne kadar boşanmanın önlenmesine yönelik iktisadî boyutlu tedbirler şart koşulmakta ise de, işin psikolojik ve sosyolojik boyutlarının daha önem arz ettiği inkâr edilemez. Ayet ve hadislerde, konuyla ilgili takva, zulmetmeme boyutunu ifade eden çeşitli anlatımlar bu anlayışı teyit eder. Böylece Müslümanların karakter ve dinî değer yargılarının buna göre oluşması öngörülmüştür.

Aile bir yaşam biçimidir ve bu yaşamın mayası sevgidir.

---

⁷⁵ Dinçer, Ömer, “‘Şirket ve Yönetimi’ Oturumunun Tebliğleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *1. Uluslararası İslam Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, Konya 1997, s. 189-190.

Evliliğin sürekliliği de karşılıklı saygı, sevgi ve hoşgörüye bağlıdır. Ama tabî olarak, bazen aile içi kırılganlıklar olabilir. Fakat bunlar büyütülmeden halledilmelidir. Böylesi hâllerde, çoğu kez bir Osmanlı geleneği olarak tomurcuk bir gülün, merhem vazifesi göreceği söylenebilir. Her şeyden önce, aile yuvasının yıkılmaması için her iki tarafın özverili olmaları beklenir. İkinci aşama olarak Kur'an'da, ev siyaseti gereği, kocanın bazı geçici tedbirler alabileceğine işaret edilir. Denilebilir ki, neticesi boşanmaya varacak ve daha kötü sonuçlar doğurabilecek bir durum karşısında, son çare olarak vurmaya ruhsat verilmiştir. Bu, muhtemel sıkıntı ve olumsuzluklar düşünüldüğünde, boşanmadan bin kat daha yeğdir. Bir üçüncü aşama olarak müteakip ayette, aile birliğinin dağılmaması için hakem gönderilmesi ve yakın aile çevresinin boşanmaları önlemede aktif rol üstlenmeleri emredilir. Şuayb (a.s.)'ın damadı Musa (a.s.) için kullandığı “*sana zorluk çıkarmak istemiyorum*” (Kasas, 28/27) ifadesi de, ebeveynlerin hayat felsefesi olmalıdır.

Hadîslerde, eşler Allah'ın bir emaneti olarak tanımlanır ve hep iyi davranılması tavsiye edilir. Peygamberimizin, usulsüz boşanma olaylarından dolayı hoşnutsuzluğu görülür. Kur'anî prosedüre uymadan eşlerini boşayanlar Peygamberimiz tarafından, Allah'ın kitabını / Allah'ın koymuş olduğu hükümleri alaya almakla itham edilir. Yine de, O'na göre, boşanma mübahdır; fakat aynı zamanda sevimsizdir de. Çünkü boşanma, bir yandan fert boyutunu aşıp sosyal hayatı etkileyen; diğer yandan ise, arşı titreten bir olaydır.

İslâm hukukunda muhâlea, tefvîz-i talâk ve tefrîk belirli şartlarda kadın için boşanma vesileleri olmakla birlikte, yaygın olan usulle boşama, tek taraflı irade beyanıyla eda ehliyetine sahip kocanın yetkisindedir. Fakat, aile münasebetlerini tanzimde kanunlardan daha

kuvvetli olan dinî ve içtimaî ahlâk düsturları, ciddi sebep olmadan kocanın karısını boşamasını ayıp ve günah saydığından, İslâm hukukunun koyduğu hükümler pratikte fazla suistimallere yer vermemiştir⁷⁶.

Esasen, cemiyet dokusunun sağlam oluşu, kocanın hukuken serbest olsa bile, dinen ve ahlâken aynı serbestî içinde olmayışı, Müslümanlar arasında dinî kültürle fertler üzerinde keyfî boşanmayı önleyici ve kocanın boşanma hakkını manen sınırlayıcı olumlu kamuoyu baskısı, Türk toplumunda boşanmaların az sayıda gerçekleşmesinde ahlâkî faktörlerdir.

İstatistik verilerinden öğrenildiğine göre, Türkiye’de gözlemlenen aile krizleri sonucu boşanma olayları artış kaydetmektedir. Sosyal devlet anlayışı gereği, büyümeye yüz tutmuş içtimaî bir yara karşısında acil tedbirler alınması zorunludur. Zorunludur ama, cemiyet dokusunu oluşturan fertlerin istenilen seviyede olmayışı karşısında, sadece boşanma sistemine özgü çözüm aramalar, kalıcı bir çözüm olma niteliğinden yoksun olacaktır. İhmal edilmemesi gereken husus, sistemden ziyade sistemi işletecek insan unsurudur. Bizce, boşanma hadiselerinin azalması önemli ölçüde, fertlerin evlilikteki ulvî gayelerle bilinçlendirilmesi, inanç-ahlâk-hukuk ilişkisi içerisinde dinî-ahlâkî terbiyesinin elverdiğince kusursuz yapılmasında odaklanmaktadır. Aksi takdirde aile, cennet köşesi olma yerine, cehennem azabına denk bir hüviyete bürünecek, aile bireyleri ıstırap dolu bir hayatı yaşamaya mahkûm olacak ve de bunun kaçınılmaz sonucu olarak toplumun bir hayli müessesesi düzenli işlemeyecektir.

---

⁷⁶ Belgesay, s. 70.

Doğrusu, hayat dinamik bir yapıya sahiptir. Bu özelliğin bir yansıması olarak toplumlarda zaman zaman bazı değişimler gözlemlenir. Sosyal, kültürel, iktisadî vb. alanlar da, hayat yelpazesini oluşturan kanatlardır. Tabî ki, hukuk da hayatın bir parçasıdır. Dolayısıyla, özellikle sanayi inkılâbının kaçınılmaz sonucu, gelişim ve değişimlerden sosyal bir kurum olarak aile de nasibini almıştır. Artık, patriarkal (ataerkil) aile kabuk değiştirme sürecine girmiştir. Geleneksel “*geniş aile*” tipi, tarih olmaktadır. Bunun sonucu olarak, ebeveynin yeni çiftlere rehberlikleri de, erozyona uğramıştır. Ama, su tersine akmayacaktır. Günümüzde daha yaygın olan “*çekirdek aile*” tipinde ise, bireyler yalnızlığa terk edilmiştir. Yeterli rehberlikten mahrum bu yeni çiftler, kendi problemleriyle baş başa kalmışlardır. Eski aile içi dayanışma müesseseleri yerine, yeni dayanışma müesseseleri ikame edilemeyişi ise, en büyük eksikliklerdir.

Birçok özellikleri ve mahremiyetleri bulunan ve bilhassa başlangıç itibariyle karı kocanın müşterek hayat kurma iradesinin, özel ve ikili ilişkisinin ağır bastığı evlilik müessesesini sadece kanunî bir temele oturtmanın ve konuyu salt kural ve müeyyide ikilemi içerisinde çözümenin yetersizliği ortadadır. Bu nedendir ki, hiç bir zaman mahkemelerin soğuk duvarları arasında sıcak aile yuvaları tesis edilememiştir; kanaatimizce, edilemez de. Diğer bir ifadeyle, aile mutluluğunda hukuk ilkelerinden daha ziyade, dinî ve ahlâkî değerlerin önem arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu yaklaşım hukuk ilkelerinin inkârını ima etmez. Tabii ki problemin ahlâkî temelini de, görmezlikten gelmeyi gerektirmez.

Bu yüzden Kur’an ve sünnet, ahlâkî ve hukukî esaslarıyla mevzuları iç içe işlemekte ve birbirinden ayrı düşünülemez derecede çift yönlü (vicdanî-hukukî) müeyyideler koymaktadır.

Kur'an ve sünnetteki bu vicdanî ve hukukî farklılık, tabîî olarak fıkıh kitaplarına da yansımıştır. Fıkıh kitaplarının özellikle boşanmayla ilgili hükümlerinde diyaneten ve kazaen ayrımı, en göze çarpan hususiyetlerdendir. Bilindiği gibi kazaî hükümler, delillere dayanılarak karara bağlanır ve verilen bu kararlar da yetkili merciler tarafından infaz edilir. Fakat, dinî hükümler ise, kişilerin sübjektif iradelerine (niyet) göre değerlendirilir ve kul ile Allah arasında bir münasebet kabul edilerek bu konudaki karar, kişilerin vicdanlarına havale edilir. Bu tür hükümlerin hukukî bir yaptırım gücü yoktur. Başka bir anlatımla, hukuk bu konularda suskundur. Tek müeyyidesi, kişilerin dinî duygularıyla vicdanî sorumluluklarıdır⁷⁷. Şayet, kul hakkı ihlâlî söz konusuysa, haksız olan taraf elbette haksızlığının vebaline ve de uhrevî cezasına katlanır.

Ayrıca, gerek psikolojik gerekse de sosyolojik sebeplerden kaynaklanan bazı olumsuzlukların zamanla değişime açık olduğu göz ardı edilmemelidir. Çünkü şartlar da fikirler de değişebilmektedir. Özellikle evliliğin ilk yıllarında daha sıklıkla rastlanan şekliyle görüş ayrılıkları ve geçimsizlikler, ilerleyen yıllarda gittikçe azalmaktadır. Hatta başlangıçta problemlili ailelerin mutlu sonları da azımsanmayacak oradadır. Üstelik boşanma sonrası hayatlarının güzel olacağının da hiçbir garantisi yoktur.

---

⁷⁷ Bkz. Mergînânî, 1, 230-231; Meydânî, III, 43. Geniş bilgi için bkz. Yaylalı, Davut, "İslâm Hukukunda Kazaî-Diyanî Hüküm Ayrımı", *Dinî Araştırmalar*, c. 5, sy. 15, Ankara 2003, s. 29 vd.